

Cap a un nou contracte social

Suplement del Quadern núm. 183 de CJ - (n. 217) - Març, 2013
Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona - Tel. 93 317 23 38 - info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

La màxima que «hem viscut per damunt de les nostres possibilitats» ha estat un dels arguments per a justificar determinades mesures per a encongir la despesa que han afectat sectors bàsics com l'educació, la sanitat o la protecció social. Aquestes mesures estan conduint a una veritable fallida del model de convivència en el qual s'ha basat des de fa dècades el nostre estat social de dret. Aquest paper¹ vol posar en qüestió la premissa de la coartada, però sobretot vol advertir sobre la necessitat de recuperar consensos que portin a un nou contracte social en el qual participin partits, sindicats, agents i moviments socials.

1. Hem viscut per damunt de les nostres possibilitats?

Hi ha almenys sis arguments que posen en dubte aquesta idea repetida insistentment:

a) En efecte, el nombre d'hipoteques i la suma total de l'endeutament de les famílies espanyoles durant l'etapa de «bonança econòmica» va ser extraordinari. Això fou possible, tanmateix, gràcies a una *dinàmica en la qual bancs i caixes van incentivar*, per diversos motius, un model de crèdit determinat, saltant-se molt sovint normatives i regulacions internes. Objectivament, no es pot afirmar que les famílies visquessin per damunt de les seves possibilitats, ja que el que van fer va ser aprofitar les possibilitats que oferia en aquell moment l'esmentat model de crèdit.

b) *No totes les famílies es van endeutar igual*. Segons el Banc d'Espanya, el 2008, el 10% de les famílies de més poder adquisitiu tenien deutes en el 64,7% dels casos, mentre que el 20% de les famílies de menys poder adquisitiu només havien contret deutes en el 16,5% dels ca-

sos. De la mateixa manera, el 40% de les famílies amb renda més petita destinaven els seus deutes a una hipoteca de primer habitatge.

c) Un aspecte clau ha estat l'*especulació* duta a terme per diversos actors sobre un objecte de primera necessitat com se suposa que és l'habitatge. Segons l'OCDE, el 2009, el preu de l'habitatge a Espanya es trobava sobrevalorat en un 41%.

d) Durant aquesta època de bonança *la majoria de la població espanyola va perdre poder adquisitiu*. Una anàlisi de l'evolució dels salaris reals («el que costa viure») entre 1994 i 2007 indica un estancament a la baixa dels salaris. Per altra banda, només el 2012, el sou dels directius empresarials va pujar un 3,2%. Tot això indica un increment exponencial de la bretxa salarial.

e) És important apuntar també que *el gruix del deute espanyol és deute privat*: segons el Banc d'Espanya, el 2008, el 57,3% del total del deute pertanyia a grans empreses i a bancs, per la qual cosa tampoc no és encertat atribuir la responsabilitat del deute a les administracions públiques i a la despesa pública. No obstant això, és cert que una part de la despesa pública es va regir per criteris molt poc racionals (aeroports, quilòmetres d'AVE, etc.), però també és pertinent interrogar-se sobre qui va incentivar i es va beneficiar d'aquest tipus de polítiques.

f) Cal tenir en compte una anàlisi de l'evolució de la *desigualtat social a Espanya*, però també al conjunt de països occidentals. Durant les últimes tres dècades, tant Europa com els EUA han estat testimonis d'un procés de concentració de la riquesa, fet que Paul Krugman ha anomenat «la gran divergència»².

2. Qui ha estat el responsable d'aquesta situació?

Durant els últims trenta anys, en el context de globalització els mercats han estat capaços d'imposar els seus interessos en una economia més finançaritzada i en la qual el capital tenia més mobilitat, mentre que l'Estat-nació era desproveït de la capacitat d'imposar regles de joc a aquests mercats. O, dit en paraules del sociòleg Zygmunt Bauman, s'ha produït «un divorci entre poder i política», ja que el poder s'ha traslladat gradualment als mercats financers. A aquest fet objectiu que és la globalització cal afegir-n'hi un altre de subjectiu com és la victòria ideològica del projecte neoliberal, que va apostar decididament per desregular i afavorir els interessos del capital.

Amb aquesta idea de fons i aterrant en el cas espanyol, és important analitzar la responsabilitat en tot aquest procés dels tres principals actors: estat, mercat i societat civil.

2.1. L'Estat

L'Estat espanyol no ha estat capaç de vetllar pel compliment de les regles existents (el paper, en aquest cas, del Banc d'Espanya ha sigut deplorable). Tampoc no ha pogut repensar noves regles de joc i noves estructures polítiques que permetessin governar i controlar aquesta realitat. I, cosa que és més preocupant, en alguns casos ha fomentat un procés de desregulació que ha donat encara més via lliure als poders financers. Així mateix, la majoria de partits polítics, actors fonamentals en la democràcia representativa, han establert una relació de gran dependència amb els poders econòmics (finançament de partits). També han afavorit un sistema de «portes giratòries» (una cinquantena d'ex-alts càrrecs polítics ocupen

avui destacables posicions als consells de les principals corporacions espanyoles), que erosiona clarament la credibilitat de la democràcia i augmenta la desafecció política. Tot això en un moment que hi ha la percepció d'un doble raser: mentre una majoria de la població s'està empobrint a marxes forçades, una petita elit política i econòmica s'ha beneficiat de privilegis i ha quedat totalment impune davant greus casos de corrupció o de mala gestió.

2.2. El mercat

El mercat, per la seva banda, és el principal motor d'una concepció determinada de l'economia que considera que aquests mercats es poden autoregular i, per tant, no necessiten la intervenció estatal ni el paper regulador de les institucions. El poder real més gran que els ha ofert el context de globalització no ha estat aprofitat per a impulsar un procés de més convergència i equitat. Tot al contrari: sota el discurs de «ser creadors de riquesa», han fomentat un procés de desigualtat social creixent i han contribuït extraordinàriament a erosionar el sentit de la democràcia. En comptes de ser «un mecanisme d'intercanvi que pugui resoldre amb eficàcia la distribució de béns i serveis», indica el filòsof Josep Ramoneda (*Contra la indiferència*, 2010), el mercat, fruit d'un pensament neoliberal, s'ha convertit en «un fi en si mateix, transfigurant així qualsevol producte material o intel·lectual en una mercaderia».

Però tot això ha estat possible, hi insistim, com a conseqüència de l'especial debilitat i fins i tot connivència d'alguns poders polítics.³

2.3. La societat civil

És alhora víctima i culpable de tota aquesta realitat. Víctima perquè és la majoria

de la població la que pateix els efectes de la creixent desigualtat, de l'empobriment generalitzat i del desmantellament dels pilars de l'Estat del benestar. La societat, en general, però molt en particular els joves (l'atur juvenil ja se situa en el 57%), són els més frustrats amb un model de societat en el qual l'«ascensor social» ja no funciona.

Però som també responsables de tot aquest procés des del moment que hem participat de dinàmiques d'un model deshumanitzat de consum, perdent cada cop més la nostra capacitat crítica i demostrant una gran alienació respecte al que estava succeint. Això avui potser està canviant gràcies al procés de repolitització impulsat des de les «places», les «marees» i les diferents protestes que, a part de denunciar la situació actual, estan tractant de repensar el futur incert que ens espera.

3. Guanyadors i perdedors

La crisi està aguditzant un model de societat dualitzada, a partir d'almenys quatre processos:

a) Una realitat social polaritzada, en la qual gairebé una de cada tres persones viu en risc d'exclusió social i les desigualtats socials són ja, segons l'OCDE, les més elevades de tot Europa.

b) Un mercat laboral cada vegada més dual, amb una minoria d'*insiders* (llocs de treball més o menys estables i ben remunerats) i una majoria d'*outsiders* (persones que entren i surten del mercat, amb condicions laborals i salarials cada vegada més precàries).

c) Dos models de sanitat: una sanitat privatitzada per a gent amb poder adquisitiu, que ja estava en la sanitat privada o bé que hi ha passat per evitar llistes d'espera, i una «sanitat de pobres», amb gent

que no té prou recursos per a pagar-se una mútua i que ha d'afrontar llargues llistes d'espera i unes condicions pitjors en l'atenció.

d) Un sistema judicial o un sistema universitari, per esmentar dos exemples més, que amb les polítiques d'increment de taxes, en paral·lel a l'empobriment del conjunt de la societat, certifiquen la defunció de la igualtat d'oportunitats.

En definitiva, caminem cap a un model de tipus anglosaxó, on el darwinisme social és un factor essencial per a entendre les seves dinàmiques i en el qual hi haurà pocs guanyadors i molts perdedors.⁴

4. Hi ha alternatives

Cal restablir nous consensos, dotar de nous significats conceptes com «cohesió social», repensar el sentit de la democràcia⁵ i crear nous contrapoders, a escala global, europea i estatal. El paper de les institucions, però sobretot el dels moviments socials i el del conjunt de la societat civil, serà crucial per a redefinir un futur basat en l'equitat, la justícia social i mediambiental, i la solidaritat.

Així mateix, la solució no pot passar per tornar a l'*status quo* de dècades anteriors, precisament perquè les condicions globals han canviat substancialment, modificant, com ja hem indicat, el paper de l'Estat-nació. Cal considerar almenys quatre nivells d'actuació:

a) A escala global cal avançar cap a la construcció urgent d'institucions veritablement capaces de governar la globalit-

zació i d'establir noves regles de joc als poders financers, recomponent un cert equilibri entre el camp polític i l'econòmic.

b) A escala ecològica cal reprendre els consensos adoptats fa dues dècades, que suposaven un fort compromís amb la lluita contra el canvi climàtic, tenint en compte especialment els EUA i la Xina, responsables del 65% de les emissions de CO₂ mundials.

c) A escala europea és urgent reprendre l'esperit del projecte europeu primigeni, basat en valors com l'equitat o la solidaritat, i sobretot en la necessitat que sigui un veritable contrapès de la doctrina neoliberal.

d) I a escala estatal, cal millorar l'eficiència del sector públic (fonamental per al procés de cohesió social), però també establir prioritats amb un rostre humà (moratòria als desnonaments i aprovació de la dació en pagament, per exemple). Enmig de l'extraordinària crisi social, institucional i econòmica que vivim, és urgent generar nous consensos i prioritats, és a dir, plantejar un nou contracte social. En el moment actual també estan germinant un gran nombre d'iniciatives socials i econòmiques que dibuixen un model d'economia basat en valors socials i cooperatius imprescindibles per a avançar cap a una situació de més justícia social i mediambiental i –per què no?– cap a un model que superi la lògica capitalista.

Oscar Mateos
Responsable de l'àrea social
de Cristianisme i Justícia

-
1. Una versió completa a O. MATEOS i G. PÉREZ, «¿Hemos vivido por encima de nuestras posibilidades?» en *Desigualdad y derechos sociales. Análisis y perspectivas 2013*. Fundación Foessa. Cáritas Española-Madrid.
 2. Un estudi de J. Davies, S. Sandström, A. Shorrocks, i E. Wolff, «The Level and Distribution of Global Household Wealth» (2008) indica com, ja el 2002, a Espanya, l'1% més ric disposava del 18,3% de la riquesa (el 10% més ric concentrava el 42% d'aquesta riquesa).
 3. Un exemple evident de tota aquesta situació és, per exemple, el del frau fiscal a Espanya: segons el Sindicat de Tècnics d'Hisenda (GESTHA), el 72% del frau fiscal (uns 65.000 milions d'euros anuals) el cometen les grans empreses.
 4. Un estudi recent sobre la ciutat de Barcelona assenyalava com els últims anys s'han eixamplat les diferències socials entre els barris de renda més alta i més baixa, i com, per exemple, la diferència en l'esperança de vida entre aquests barris és de vuit anys.
 5. Zvetan Todorov i Jurgen Habermas han alertat sobre el perill d'endinsar-nos en una Europa «postdemocràtica».